

Олег Колодійчук, методист трудового навчання

Тернопільського обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ УМІНЬ І НАВИЧОК ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1900 – 1939 РР.)

У статті досліджується розвиток технічної творчості у дітей та молоді сільської школи на західноукраїнських землях (1900 – 1939 рр.). Йдеться про те, що за відсутності необхідного устаткування у сільській молоді розвивалися такі якості, як самодопомога, спостережливість, творча уява, фантазія.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна частина (2/3) населення польських земель у першій третині ХХ ст. проживала в сільській місцевості [13, 32] і займалася сільським господарством (рільництвом, зокрема, 66 осіб зі 100) [15, 4 палт.]. Але польська панівна верхівка освіти дітей своїх “годувальників” належної уваги не приділяла.

Дослідження, проведені Б. М. Ступариком, показали, що важливою перешкодою в охопленні освітою сільських дітей на початку ХХ ст. був поділ шкіл на сільські та міські. На його думку, цей поділ був зроблений з метою дати сільському вчителю лише стільки освіти, щоб ніхто не докоряв, що країну тримають у неписьменності, але при цьому утримати народ темним, аби він боявся виходити за межі свого села і, як його батьки, покійно гнув спину на свого пана. Одержувана освіта була недостатньою для того, щоб вчитися ремесла, піти на фабрику чи далі здобувати освіту [8, 92 – 93].

У таблиці 1 подано статистичні дані 1931 року, які показують процентне співвідношення рівня грамотності у містах і селах на українських етнографічних землях, анексованих Польщею [7, 172].

Особливо відчувалася велика різниця між

організацією та забезпеченням процесу навчання ручних робіт. У сільських початкових школах, на відміну від міських, відчувався брак кваліфікованих учителів, приміщень для майстерень, устаткування. Щоб хоч якось виконати завдання шкільної програми з трудового навчання, вчителі рекомендували дітям виготовляти вироби в домашніх умовах. Але досить часто замість школярів роботу виконували старші, а інспекторам показували виготовлені ними вироби як здобутки дітей. Замість занять ручною працею учнів виводили на прогулянку, давали їм що-небудь читати або взагалі дозволяли їм займатися, хто чим хоче. Через такий стан речей батьки часто виступали проти предмета ручна робота і неохоче виділяли дітям кошти на закупівлю необхідних для праці матеріалів та інструментів [13, 32].

Такий стан речей, звичайно, не сприяв розвитку творчості у сільських дітей. Не раз траплялося, що сільський хлопчина, який обробляв заготовку з деревини, на запитання “Що це буде?” відповідав “Не знаю”. На думку Я. Йодо, щоб виправити ситуацію на краще, необхідно дітей “привчати до проектування і технічного рисунка, що дасть можливість з часом порозумітися із

Таблиця 1.

Рівень неграмотності на українських етнографічних землях анексованих Польщею (1931 р.)

Воєводство	Львівське	Станіславське	Тернопільське	Поліське	Волинське
Неграмотних, %	23,3	39,1	30,6	48,5	48,0
У містах, %	12	10	11	4,8	2,8
У селах, %	88	90	89	95,2	97,2

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ УМНЬ І НАВИЧОК ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1900 – 1939 РР.)

сільським ковалем, столяром чи слюсарем, що є зараз дуже складним, а часто – просто неможливим” [13, 35].

Проблема недостатньої забезпеченості сільських шкіл необхідними приміщеннями для майстерень, устаткуванням та посібниками не втратила своєї актуальності і на сьогодні.

Метою статті є аналіз історичного розвитку технічної творчості сільської молоді західноукраїнських земель (1900–1939 рр.), який, на нашу думку, буде сприяти вирішенню зазначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Про те, що в містах керівники освіти не турбувалися про стан трудового навчання у сільських школах свідчить такий факт: коли в одній із сільських початкових шкіл прийшла в упадок “наука зручності”, то на засіданні Товариства вчителів вищих шкіл Сондецького відділення (20 листопада 1906 р.), замість допомоги було запропоновано перенести з неї майстерні до міської віділової школи [14, 22].

Сільська школа відчувала різні труднощі: “... переповнені кляси; брак поділу кляс після віку учеників; короткий і часто перериваний час науки; притупляюче ум убожество ...” [4, 159]. Але, на думку І. Копача, вона мала і свої позитивні сторони, які давали їй переваги перед школою з великого міста. Науковець вважав, що дитина краще пізнає світ на реальних практичних прикладах, взятих із життя. Цікаво, що розвитку технічної творчості молоді у селах, на думку автора, сприяла відсутність “великого skleпу, в котрім би можна було купувати готові річі: ... , хто потребував забавок, той робив їх сам, дівчина ляльку і штучно виготовлену пілку, хлопець пращу і лук, млин і візок, вірила і корабель – при чім зазнавав тисячних радощів, насамперед, що забавку видумав і зробив, а потім, що добре “йшла”. А коли попустилася, то також ніч не шкодило; друга була ще гірша” [4, 158]. Отож, дитина, виготовляючи наступну модель, враховувала допущені недоліки під час виготовлення попередньої моделі і удосконалювала її.

Автор описує, як за відсутності необхідного шкільного устаткування, він виконував фізичні досліди, використовуючи тільки природний матеріал: “Я ще нині пам’ятаю, як то ми брали науку про підойму і вагу і як я опісля на власнім приряді – до того уживав я лупин з каштанів і гороху – провів ту науку практично”. Під час виготовлення обладнання для проведення практичних дослідів, пов’язаних із властивостями рідин, І. Копач, коли вчився у школі, зіштовхнувся з тим, що “гумового ву́жа (шланга – О. К.) не було

в цілмі селі, а мабуть не було тоді” і в найближшій місці; тим менше, очевидно, зігнутої шклянної трури (трубки – О. К.)”. Із цією метою він вирішив використати бадилля кульбаби, яка росла на його подвір’ї, тому, що воно було пустотілим і гнучким. Дослід вдався (“тим способом спустив не одне відро води”). На думку І. Копача він “більше мав користи з тої науки фізики, як не один з високо-наукового курсу з багато устроєним приладдям і кабінетами” [4, 159 – 160]. На основі вищесказаного можна стверджувати, що за відсутності необхідного устаткування у сільській молоді розвивалися такі якості, як самодопомога, спостережливність, творча уява, фантазія.

Автори публікацій, пов’язаних із проблемою практичного виховання в селі, вважали необхідним під час підбору об’єктів праці для сільських шкіл враховувати потреби учнів таких закладів [17, 1]. Це означало, що ручні роботи на селі повинні бути тісно пов’язані з сільським життям, а учні, зокрема, повинні виготовляти моделі складних сільськогосподарських знарядь, возів, саней тощо [13, 34]. Тоді “навчання з різними характером у майстернях середніх шкіл без сумнівів спричиняють до підсилення в молоді народного духу і зміцнення любові до рідного села” [18, 69].

Референту справ “науки зручності” для шкіл нижчого типу Іван Казанівський пропонував використовувати на III і IV ступені навчання в народних (початкових – О. К.) школах як об’єкти праці деякі зразки виробів краківської і сокальської шкіл, а саме додати до зразків краківської школи ще й такі “потрібні і хосенні (корисні)” домашньо-господарські предмети:

1. “Валок до грабель (із зубцями).
2. Лопати всілякого рода, віячки.
3. Моделі орчиків, люшень і взагалі складових частин воза [Із цих частин можна було скласти модель цілого воза (О. Колодійчук — автор)]
4. Моделі тачок.
5. Валки до тіста (розквітай).
6. Валки до магльованя.
7. Маглівниці (рубрики) ручні.
8. Макогони і колопівки (колотушки).
9. Дниська з кужілками.
10. Вертілки до кручення мотузя.
11. Чепиги і грядії до плуга, – покліти на борони.
12. Модель жорен і ступи.
13. Моделі саний.
14. Мотовила до пражі.
15. Моделі драбин, черпаки всілякого рода і виду і т.д.”

Автор на прикладі з особистого життя показав

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ УМІНЬ І НАВИЧОК ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1900 – 1939 РР.)

виховну цінність шкільних виставок господарських знарядь та їх моделей: “Готові вироби стояли на вікнах, шафах і полицях школи, а родичі і гості, відвідуючи школу, тішилися ними” [3, 341 – 342].

Крім того, І. Казанівський вказував на можливість виготовлення на заняттях “науки зручності” виробів “для унаочнення науки з інших галузей”. Серед них були і такі, що містили елементи технічної творчості, зокрема:

1) “водяний млин в цілості, або принайменше розгонове колесо з лопатками і інші його складові частини такі, як вал з трибовим колесом і веретенем, кіш, скриня і т.д.;

2) віпраний млин (віпрж), з механізмом до його обертання до напряму віпру;

3) човен...” [3, 343].

І. Казанівський проводив уроки трудового навчання школярів у формі факультативу. За його методикою, учням не вказувалися терміни виготовлення виробів. Після пояснення особливостей моделі (зразка виробу), “після рисунка і вступних робіт” автор наказував учням, щоб свій об’єкт праці вони намагалися виготовити “найвірніше, гарно, чисто і старанно”. Учні залюбки виготовляли вироби, змагаючись між собою.

Інколи школярі брали свої вироби додому, щоб завершити їх виготовлення у вільний від роботи час (у непогоду, взимку, влітку на пасовищах) [2, 312].

Досліджуючи проблеми трудового виховання учнів молодшого шкільного віку, В. Хронович звертає увагу на те, що під час ігор, поступово, в міру свого розвитку й віку дівчата переходять до ляльок, а хлопці до майбутнього покликання й фаху (“одні виготовляють різні візки й коники, інші батоги й шаблюки”).

Однак, описуючи практичні заняття у I – II класах вселюдних (початкових) шкіл першого ступеня, автор наголошує на тому, що при цих початкових ручних роботах треба намагатися, щоб виготовлення іграшок чергувалося з виробничою працею, бо “займати дітей самими тільки забавками, наприклад, літаками чи тріскачками з паперу, або віпржками й іншими фуркалами призведе до того, що дитина буде тільки бавитися, вирываючи на це нараз і чисті картки зі свого зошита” [10, 31].

Автор статті “Наука стилю практичного для доповняючи курсів рільничих і науки доповняючи” надавав великого значення використанню наочності під час проведення занять з елементами технічної творчості, бо “всяка монотонність дуже негативно впливає на цікавість і заохоченість молоді до науки”.

Він вважав, що у школі повинні бути зразки всіх господарських знарядь і рільничих машин, які селяни використовують у своєму господарстві. Це було необхідно для того, щоб молодь могла кожне знаряддя (навіть найпростіші машини) описати, ознайомитися з його окремими частинами, а також знати місце застосування даного знаряддя [5, 117]. Одним із етапів вирішення проблеми він вважав, під час виконання письмових вправ на другому році навчання, запропонувати учням завдання описати “Машини рільничі, які є необхідні при кожній господарці і в який спосіб їх можна набути” [6, 190].

Стан справ у сільських школах змінився на краще після введення в дію Циркуляра Міністерства освіти з 1925 року в справі зміни програми ручних робіт у початкових школах. Програма стала “дуже еластичною і відкрила широку дорогу ініціативі вчителів” [13, 32].

У тому ж році Товариство шкіл праці на селі, вбачаючи майбутнє народу у благородному вихованні молодого покоління, відкриває у селах виховно-наукові заклади різних типів, щоб молодь “у постійному стиканні з природою, в найкорисніших умовах для морального і фізичного здоров’я, могла нормально розвиватися, виховуючи розум і характер”.

Виховний напрямок товариства наголошує на пробудженні в молоді любові до праці та бережливості, виробленні в ній почуття громадянського обов’язку і підготовці вихованців до творчої самостійної розумової і фізичної праці на полі або у шкільних майстернях, які з вищевказаною метою закладаються на шкільних територіях [21, 48].

Варто відзначити, що молодь усіх наукових закладів Кременецького ліцею, виїжджаючи у навколишні села з власною продукцією, допомагала школам поповнити устаткування і передавала учням свій набутий досвід [11, 320]. Крім того, у святкові дні ліцеїсти їздили до сільських шкіл із своїми програмами і везли подарунки у вигляді навчальних посібників [19, 456]. Кожен з них дарував сільському учневі на пам’ять про зустріч книжку, географічну карту, дитячі іграшки, виготовлений власноруч навчальний прилад і т. ін. [1, 8].

Про захоплення школярів моделюванням сільськогосподарської техніки свідчить і той факт, що на виставці, організованій “Колом любителів о городництва” у Варшаві, першу премію здобув учень, який виготовив модель віпрного млина з картону. Серед виставлених експонатів були також моделі парокінної брочки та басейну з фонтаном [16, 844 – 845].

